

0-12 Aylık Bebeği Olan Annelerin Emzirme Öz-Yeterliliği ve Anne Sütünü Arttırmaya Yönelik Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavi Kullanma Eğilimleri

Breast Feeding Self-Efficacy and the Tendency to Use Complementary and Alternative Treatment to Increase Breast Milk of the Mothers with 0-12 Months Old Babies

Necip Erdem GÖKÇE¹, Kerime Derya BEYDAĞ²

ÖZ

AMAÇ: Çalışma, 0-12 aylık bebeği olan annelerin emzirme öz yeterliliği ile anne sütünü arttırmaya yönelik tamamlayıcı ve alternatif tedavi kullanma eğilimlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

YÖNTEM: Tanımlayıcı ve kesitsel nitelikteki çalışmanın örneklemini, Edirne İl Sağlık Müdürlüğü'ne bağlı Edirne Halk Sağlığı bünyesindeki Aile Sağlığı Merkezlerine Temmuz-Aralık 2018 tarihleri arasında kayıtlı, 0-12 ay bebeği olan ve bebeğini emziren 154 anne oluşturmuştur. Veriler, demografik soru formu, Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği (EÖYÖ) ve Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutum Ölçeği (TATKTÖ) ile elde edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde, Kolmogorov-Smirnov testi, Mann-Whitney U testi, Kruskal-Wallis testi ve Spearman Korelasyon Analizi kullanılmıştır.

BULGULAR: Annelerin yaş ortalaması 29,57±5,14 yıl olup, %39,6'sı üniversite ve lisans üzeri eğitim mezunu, %55,2'si çalışmaktadır. Annelerin TATKTÖ toplam puan ortalaması 28,66±5,99 ve EÖYÖ toplam puan ortalaması 58,58±8,17 olarak bulunmuştur. TATKTÖ ile EÖYÖ puan ortalamaları arasında ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$).

SONUÇ: Çalışma sonucunda, annelerin emzirme öz yeterliliklerinin yüksek olduğu, tamamlayıcı ve alternatif tıbbı yönelik tutumlarının olumsuz yakın olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Emzirme öz-yeterlilik, Anne sütü, Emzirme tamamlayıcı ve alternatif tedavi, Tutum

GİRİŞ

Ebeveynler sağlıklı, normal gelişimini tamamlamış bebekleri olması için gerekenleri öğrenme

1. Uzm. Hem., Edirne Sultan 1.Murat Devlet Hastanesi, Edirne E-posta Adresi: ncperdem@gmail.com;

ORCID ID: 0000-0003-0410-3675

2. Doç.Dr. Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, İstanbul E-posta Adresi: derya.beydag@okan.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-7251-4882

Bu çalışma, 2019 yılında Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Yüksek Lisans programınca yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Gönderim Tarihi: 12.03.20 - Kabul Tarihi: 01.07.2021

ABSTRACT

AIM: The aim of this study was to determine the breastfeeding self-efficacy and the tendency to use complementary and alternative treatment to increase breast milk of the mothers with 0-12 months old infants.

METHODS: The sample of this descriptive and cross-sectional study consisted of 154 mothers with 0-12 months old babies which they breastfeed who had been registered to the Family Health Centers within Edirne Public Health Centers of Edirne Province Health Directorate between July-December, 2018. The data were obtained with a questionnaire for demographic characteristics, Breastfeeding Self-Efficacy Scale and Attitude Towards Complementary and Alternative Medicine Scale (HCAMQ). In the evaluation of the data, Kolmogorov-Smirnov test, Mann-Whitney U test, Kruskal-Wallis test and Spearman Correlation Analysis were utilized.

RESULTS: The mean age of the mothers participated in the study was 29,57 ± 5,14 years, 39,6% of them were university graduates and 55,2% of them were employed in any job. The mean total score of the mothers with respect to complementary, alternative, and conventional medicine was found to be 28,66±5,99, and the mean total score of breastfeeding self-efficacy scale was 58,58±8,17. There was no positive correlation between CAMAS and breastfeeding self-efficacy scale ($p>0,05$).

CONCLUSION: As a result of the study, it was determined that mothers' breastfeeding self-efficacy is high and their attitudes towards complementary and alternative medicine are close to negative.

Keywords: Breastfeeding self-efficacy, Mothers milk, Breast milk, Alternative treatment to increase breast milk, Attitude

ve yapma eğilimindedirler. Bu eğilimlerden en önemlisi beslenmedir. Bebeklik döneminde büyüme hızı hayatın diğer evrelerine oranla daha hızlıdır. Bebek beslenmesi ile ilgili tüm uygulamalar günümüze kadar incelendiğinde şüphesiz en önemli besin anne sütüdür (1,2). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) her bebeğin ilk altı ay boyunca tek başına anne sütü almasını, altıncı ayda uygun şekilde tamamlayıcı beslenmeye geçilmesini ve anne sütüne iki yaşına kadar devam edilmesini önermektedir (3). Emzirme, bebeklerin sağlıklı büyümesi ve gelişmesi için en uygun, eşli bulun-

maaz bir beslenme yöntemi olup anne ile bebeğin sağlığı üzerinde çok özel biyolojik ve duygusal bir etkiye sahiptir (4,5). Gelişmekte olan ülkelerde ilk altı ay sadece anne sütü ile beslenmenin artırılması için yapılan girişimlerin tüm beş yaş altı ölümleri %13 oranında azalttığı ve çocuk mortalitesini azaltmada tek başına en etkin yol olduğu bildirilmektedir (6,7).

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA)-2008 verilerine göre; Türkiye’de bebeklerin ilk 2 ay anne sütü alma oranı %69 iken, 2013’te bu oran %57,9; 2008 yılında 2-3’ncü ayda anne sütü alma oranı %42 iken, 2013’te %35,4 olduğu bulunmuştur (8). 2018 yılında ise 6 aydan küçük çocukların %41’i sadece anne sütüyle beslenmiş bulunmuş; sadece anne sütü alma oranı 0-1 aylık çocuklarda %59, 2-3 aylık çocuklarda %45 ve 4-5 aylık çocuklarda %14’e düşmektedir (9).

Annelerin emzirme davranışını etkileyen faktörlerin araştırıldığı çalışmalarda emzirme sürecini etkileyen en önemli etkenin emzirme öz-yeterliliği olduğu görülmektedir (10-12). Emzirme öz-yeterlilik algısı, annenin emzirmeye ilişkin duygu ve düşüncelerini, bu süreçte karşılaştığı zorluklarla mücadele yeteneğini, “ben yapabilirim” inancını göstermektedir (13). Annelerin emzirme konusunda edindikleri bilgileri davranışa dönüştürmede kendilerine inanmaları ve özgüven taşımaları önemlidir (11). Öz-yeterliliği yüksek olan anneler karşılaştıkları zorluklar karşısında kendilerini cesaretlendirmekte ve olumlu düşünerek olayları çözmeye çalışmaktadır. Bu anneler emzirmeyi daha çok tercih etmekte, daha cesur olmakta ve zorluklarla karşılaştıklarında pozitif davranmaktadırlar (13).

Annelerin ilk altı ayda bebeklerini sadece anne sütüyle beslememeleri ve erken dönemde tamamlayıcı gıdalara geçmelerinde en önemli neden sütün yetersiz olduğu düşüncesidir. Postpartum dönem, yeni anneler ve aileleri için çok önemlidir. Yeni annenin fiziksel ve ruhsal durumu gerginlik, anksiyete ve yorgunluk nedeniyle olumsuz etkilenebilir (14,15). Sütünün yetmediğini düşünen ve bebeklerini emzirmek isteyen anneler sütlerini artırmak için alternatif tedavi yöntemlerine başvurmakta, geleneksel olarak bazı besinlerin ve

bitkisel içeceklerin tüketimine veya çeşitli uygulamalara önem vermektedir.

Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavi (TAT) yöntemleri sağlığın geliştirilmesinde, hastalığın önlenmesinde ve hastalıkların tedavisi için kullanılan ancak standart olarak kabul edilmeyen sağlık bakım uygulamalarını çok yönlü bir yelpazede ifade etmektedir. Günümüzde hastalıkların tanı, bakım ve tedavilerinde gözlenen hızlı gelişmelere paralel olarak hastaların kendi tedavilerinde daha fazla kontrol ve sorumluluk almak istemeleri, semptomları azaltıcı girişimlere ulaşma çabaları, sağlık ekibinin yeterli zaman ayıramayışı, güncel tedavilerin yüksek maliyeti, ruhsal olarak daha iyi hissetme, geleneksel tedavi yöntemlerinden doyum sağlayamama gibi durumlar tamamlayıcı tedavilere olan ilgiyi artırmıştır (16).

Annenin sütünün yetersiz olduğunu düşünmesi, stres ve duygusal değişimler annenin emzirmeyi etkin olarak sürdürmesini engelleyebilmekte ve bebeğini besleyebilmek için alternatif tedavi yöntemlerine yönelmesine yol açabilmektedir (17). Başarılı bir emzirme süreci annenin doğum sonrasında, emzirmeye teşviki bu konuda annenin karşılaştığı zorlukları hemşirelerin tanımlayıp, çözüm üretmesiyle sağlanabilir (13,18). Hemşireler annelerin bakım ve gereksinimlerini belirlerken kullanılan TAT yöntemleri, kullanım amaçları, kullanım şekilleri ve etkileri hakkında anneden yeterince bilgiyi toplamalı, olası riskleri ve yan etkileri konusunda anneleri doğru bir şekilde bilgilendirmelidir. Eğitimde de çok önemli işlevleri olan hemşirelerin, endişe ve kaygılarını azaltmada, emzirmenin etkin olmasında, emzirmenin sürdürülmesinde, meme komplikasyonlarını önlemede büyük bir rolünün olduğu bilinmektedir (19-21).

Bu çalışma, 0-12 aylık bebeği olan ve bebeğini anne sütü ile beslemeye devam eden annelerin, emzirme öz yeterlilik durumları ile anne sütünü arttırmaya yönelik tamamlayıcı ve alternatif tedavi kullanma eğilimlerini belirlemek amacıyla planlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın tipi ve yeri: Tanımlayıcı ve kesit-

sel nitelikteki çalışma, Edirne İl Sağlık Müdürlüğü'ne bağlı Edirne Halk Sağlığı bünyesindeki Edirne Merkez ilçeden 10 adet Aile Sağlığı Merkezleri'nde, Temmuz - Aralık 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir

Araştırmanın evren ve örnekleme: Araştırmanın evrenini Edirne İl Sağlık Müdürlüğü'ne bağlı Edirne Halk Sağlığı Müdürlüğü bünyesindeki Aile Sağlığı Merkezleri'ne (ASM) Temmuz-Aralık 2018 tarihleri arasında kayıtlı olan 0-12 ay bebeği olan 320 anne oluşturmuştur. Örneklem, evren belli olduğu durumda örneklem hesaplama formülüne göre 145 anne olarak belirlenmiş, kayıp veriler olabileceği düşüncesiyle örneklemin %10 fazlası alınarak 154 anne ile çalışma tamamlanmıştır. Çalışmaya dahil edilecek Aile Sağlığı merkezleri seçilirken, kolay ulaşılması açısından Edirne Merkez ilçeden 10 adet Aile Sağlığı Merkezi veri toplama sürecinde hedef olarak belirlenmiş, merkez ilçede bulunan toplam 23 adet ASM'den 10'u kura yöntemi ile seçilmiştir.

Veri toplama araçları: Veriler, tanıtıcı, gebelik ve doğum öyküsüne ilişkin özelliklerini içeren anket formu, Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği (EÖYÖ) ve Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutum Ölçeği (TATKTÖ) ile elde edilmiştir. Görüşmelerin tamamı Aile Sağlığı Merkezleri'nde yüz yüze gerçekleştirilmiş, veri toplama işlemi yaklaşık olarak 15-20 dakika kadar sürmüştür.

Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği (EÖYÖ): Annelerin emzirme öz-yeterlilik düzeylerini değerlendirmek amacıyla, Dennis ve Faux (1999) tarafından geliştirilen, ilk formu 33 maddelik olan bir ölçektir. Daha sonra 2003 yılında ölçeğin 14 maddelik kısa formu geliştirilmiştir. Dennis kullanım için bu kısa formu önermektedir. Daha kolay uygulamakta ve öz-yeterliliği doğru değerlendirmektedir. Emzirme Öz-Yeterliliği Kısa Form Ölçeği 5 puanlık likert tipi bir ölçektir (1= Hiç emin değilim ve 5= Her zaman eminim). Ölçekten alınabilir minimum puan 14, maksimum puan 70'tir. Puan yükseldikçe yüksek emzirme öz-yeterliliği göstermektedir. Dennis ölçeğin postpartum dönemde kullanılmasının uygun olduğunu belirtmektedir. Tokat, Okumuş ve Dennis Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeğinin kısa şeklini Türkçe güvenilirlik geçerli-

lik çalışmasını yapmışlar ve Cronbach Alpha değerini 0.86 bularak ölçeğin Türk kültürü için uygun olduğunu saptamışlardır (22). Bu çalışmada Cronbach Alpha değeri 0.87 olarak bulunmuştur.

Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutum Ölçeği (TATKTÖ): Hyland ve arkadaşları tarafından 2003 yılında geliştirilmiştir (23). Ölçek bireylerin tamamlayıcı ve alternatif tıbbı karşı tutumlarını belirlemeyi amaçlayan, 11 maddeden oluşan 6'lı Likert tipinde (kesinlikle katılıyorum=1, katılıyorum=2, kısmen katılıyorum=3, kısmen katılmıyorum=4, katılmıyorum=5, kesinlikle katılmıyorum=6) bir ölçektir. Ülkemiz için geçerlik ve güvenilirlik çalışması Erci tarafından 2003 yılında yapılmıştır. Ölçek iki alt boyuttan oluşmaktadır. "Bütüncül sağlık" alt boyutu (madde1, madde3, madde5, madde7, madde10), hastanın kendi bakımında bireyselliği algılamasını değerlendirmektedir. "Tamamlayıcı alternatif tıp" alt boyutu (madde2, madde4, madde6, madde8, madde9, madde11) ise, hastanın tamamlayıcı ve alternatif tedavi kullanım durumunu değerlendirmektedir. Ölçekteki 2, 4, 6 ve 9'uncu sorular ters çevrilerek puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 11, en yüksek puan 66'dır. Ölçekten alınan puanın düşük olması tamamlayıcı ve alternatif tıbbı karşı pozitif tutumu, yüksek olması ise tamamlayıcı ve alternatif tıbbı karşı negatif tutumu ifade etmektedir. Erci'nin çalışmasında ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0.72 olarak bulunmuştur (24). Bu çalışmada da, ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0.72 olarak bulunmuştur.

Verilerin değerlendirilmesi: Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma verilerinin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemler olarak sayı, yüzde, ortalama, standart sapma kullanılmıştır. Araştırma değişkenlerinin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek üzere Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Normal dağılım göstermeyen iki bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi, ikiden fazla bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Kruskal-Wallis testi sonrasında

farklılıkları belirlemek üzere tamamlayıcı olarak Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Araştırmanın sürekli değişkenleri arasında Spearman Korelasyon Analizi kullanılarak değerlendirme yapılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Etik İlkeleri: Veri toplama işlemi öncesinde Okan Üniversitesi Etik Kurulu'na başvuru yapılmış ve 04.07.2018 tarihinde Etik Kurul onayı alınmıştır. Etik kurul onayı alındıktan sonra çalışmanın yapılacağı kurumdan gerekli izin alınmıştır. Veri toplama işlemi, araştırma kapsamına alınan annelere araştırmanın niteliği hakkında yeterince açık ve anlaşılabilir bilgi verilmiş, çalışmaya istekli ve gönüllü olan annelerin onamları alınmıştır.

BULGULAR

Çalışmaya katılan annelerin yaş ortalaması $29,57 \pm 5,14$ yıl olup %36,4'ü 30-34 yaş grubunda, %39,6'sı üniversite ve üzeri okul mezunu, %85,1'inin aile tipi çekirdek aile, %94,8'inin sosyal güvencesi bulunmakta, %55,2'si herhangi bir işte çalışmakta ve %62,3'ünün geliri giderine eşittir. Annelerin %57,1'inin bir kez gebe kaldığı, %64,9'unun bir kez doğum yaptığı, %66,9'unun yaşayan bir çocuğunun olduğu, %94,2'sinin planlı gebelik yaşadığı, %64,9'unun gebelikte herhangi bir sağlık sorunu yaşamadığı, %63'ünün doğum öncesi eğitim almadığı ve %63,6'sının doğum şeklinin sezaryen olduğu saptanmıştır (Tablo 1).

Annelerin %70,1'i bebeklerini doğumdan sonra hemen emzirdiğini, %66,9'u emzirme hakkında bilgi aldığını, %61'i emzirme ile ilgili bilgiyi ebe/hemşirelerden aldığını, %85,7'si doğumdan sonra bebeğe verilen ilk gıdanın kolostrum olduğunu, %52,6'sı şu an bebeklerini sadece anne sütü ile beslediklerini, %43,5'i anne sütü dışında tamamlayıcı gıda vermesinin nedeni olarak sütünün yetmediğini belirtmiştir. Çalışmaya katılan katılımcıların bebeklerinin %70,7'sinin 0-6 ay arasında olduğu, %56,5'inin kız bebek olduğu, %51,3'ünün günde 10 kez ve üzeri emzirildiği, %61'inin emzirme sırasında emzirmeyi etkileyecek bir sorununun olmadığı saptanmıştır (Tablo 2).

Tablo 1. Katılımcıların Tanıtıcı Özelliklerine Göre Dağılımları (N=154) (Edirne, 2018)

Değişkenler		n	%
Yaş grubu	20-24 yaş	30	19,5
	25-29 yaş	44	28,6
	30-34 yaş	56	36,4
	35-39 yaş	17	11,0
	40 yaş ve üzeri	7	4,5
Eğitim durumu	İlköğretim mezunu	39	25,3
	Lise mezunu	54	35,1
	Üniversite ve üzeri mezunu	61	39,6
Aile tipi	Çekirdek	131	85,1
	Geniş	23	14,9
Sosyal güvence varlığı	Var	146	94,8
	Yok	8	5,2
Çalışma durumu	Çalışıyor	85	55,2
	Çalışmıyor	69	44,8
Ailenin gelir durumu	Gelir giderden az	33	21,4
	Gelir gidere eşit	96	62,3
	Gelir giderden fazla	25	16,2
Gebelik sayısı	1	88	57,1
	2	39	25,3
	3 ve üzeri	27	17,5
Doğum sayısı	1	100	64,9
	2	45	29,2
	3 ve üzeri	9	5,9
Yaşayan çocuk sayısı	1	103	66,9
	2	42	27,3
	3 ve üzeri	9	5,8
Gebeliğin planlı olma durumu	Planlı	145	94,2
	Plansız	9	5,8
Gebelikte sağlık sorunu yaşama durumu	Yaşayan	54	35,1
	Yaşamayan	100	64,9
Doğum öncesi eğitim alma durumu	Alan	57	37,0
	Almayan	97	63,0
Doğum şekli	Normal Doğum	56	36,4
	Sezaryen Doğum	98	63,6

Araştırmaya katılan annelerin TATKTÖ toplam puan ortalaması $28,66 \pm 5,99$ ve EÖYÖ toplam puan ortalaması $58,58 \pm 8,17$ olarak bulunmuştur (Tablo 3).

Tablo 2. Katılımcıların Emzirme, Tamamlayıcı Besinler ve Bebeğe İlişkin Özelliklerinin Dağılımı (N:154) (Edirne, 2018)

Değişkenler		n	%
İlk emzirme zamanı	Hemen	108	70,1
	2-4 Saat Sonra	28	18,2
	5-24 Saat Sonra	3	1,9
	24 Saatten Fazla	15	9,7
Emzirme ile ilgili bilgi alma durumu	Alan	103	66,9
	Almayan	51	33,1
Bilgiyi kimden aldığı	Bilgi almayan	51	33,1
	Ebe/Hemşire	94	61,0
	Doktor	9	5,8
Bebeğe verilen ilk gıda	Kolostrum	132	85,7
	Hazır Mama	22	14,3
Şu an emzirme durumu	Sadece Anne Sütü	81	52,6
	Anne Sütü İle Birlikte Mama	73	47,4
Anne sütü dışında tamamlayıcı gıda verilme nedeni	Sadece Anne Sütü	81	52,6
	Sütü Yetmiyor	67	43,5
	Bebek Emmek İstemiyor	6	3,9
Bebek şu an kaç aylık	0-6 ay	109	70,7
	7-12 ay	45	29,3
Bebeğin cinsiyeti	Kız	87	56,5
	Erkek	67	43,5
Günde emzirme sayısı	1-9 kez	75	48,7
	10 kez ve üzeri	79	51,3
Emzirme sorunu yaşama durumu	Yaşayan	60	39,0
	Yaşamayan	94	61,0

Annelerin emzirme ile ilgili bilgi alma durumu ile TATKTÖ toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiş, emzirme hakkında bilgi almayan katılımcıların puan ortalamalarından daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p=0,046$), (Tablo 4).

Annelerden bebeğini emzirme durumu ile emzirme EÖYÖ toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiş, bebeğini sadece anne sütü ile besleyen katılımcıların puan ortalamalarının daha yüksek olduğu saptanmıştır ($p=0,000$) (Tablo 4).

Tablo 3. Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutum Ölçeği (TATKTÖ) ve Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği Puan Ortalaması (Edirne, 2018)

	n	Ort	Ss	Min.	Max.
TATKT Ölçeği	154	28,66	5,99	12	40
Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği	154	58,58	8,17	41	70

Annelerden anne sütü dışında tamamlayıcı gıda verilme nedeni ile TATKTÖ ve EÖYÖ aldıkları toplam puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiş, bebeğinin emmek istemediğini ifade eden katılımcıların TATKTÖ puanı sütünün yetmediğini ifade eden katılımcıların puan ortalamalarından, bebeğinin sadece anne sütü aldığını ifade eden katılımcıların EÖYÖ puanı sütü yetmediğini ve bebeğinin emmek istemediğini ifade eden katılımcıların puan ortalamalarından yüksek olduğu bulunmuştur ($p=0,028$; $p=0,000$) (Tablo 4).

Annelerin günde kaç kez bebeğini emzirdiği ile EÖYÖ'nden aldıkları toplam puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiş, bebeğini günde 10 kez ve üzerinde emzirenlerin EÖYÖ puanı günde 0 ile 9 arasında arası emzirenlerden daha yüksek olarak bulunmuştur ($p=0,000$). (Tablo 4).

Annelerin TAT hakkında yeterli bilgi sahibi olması ile EÖYÖ toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiş, yeterli bilgi sahibi olanların puan ortalamalarının daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p=0,002$) (Tablo 5).

Katılımcıların TAT yöntemi kullanma durumu ile TATKTÖ ve EÖYÖ puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$) (Tablo 5).

Annelerin tamamlayıcı ve alternatif tıbbı karşı tutumları ile emzirme öz-yeterliliği arasında bir ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$) (Tablo 6).

Tablo 4. Annelerin Emzirme, Ek Besinler ve Bebeğe İlişkin Özellikleri İle TATKTÖ ve Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması (N=154) (Edirne, 2018)

Değişkenler	n	Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutum Ort ± SS	Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği Ort ± SS
Emzirme İle İlgili Bilgi Alma Durumu			
Alan ^a	103	27,96±6,10	57,80±8,46
Almayan ^b	51	30,06±5,56	60,18±7,39
Z		3,993	2,741
p		0,046 (a<b)	0,098
Şu an Emzirme Durumu			
Sadece anne sütü ^a	81	29,17±5,86	62,33±6,19
Anne sütü ile birlikte mama ^b	73	28,08±6,12	54,42±8,13
Z		0,848	35,773
p		0,357	0,000 (b<a)
Anne Sütü Dışında Tamamlayıcı Gıda Verilme Nedeni			
Sadece anne sütü	81	29,17±5,86	62,33±6,19
Sütüm yetmiyor	67	27,54±5,97	54,82±8,35
Bebek emmek istemiyor	6	34,17±4,57	50,00±20,19
X ²		7,181	38,248
p		0,028 (2<3)	0,000 (2<1, 3<1)
Günde Emzirme Sayısı			
0-9 kez ^a	75	28,17±5,93	55,60±8,71
10 kez ve üzeri ^b	79	29,11±6,05	61,41±6,51
Z		1,054	17,767
p		0,305	0,000 (a<b)

*Kruskal – Wallis varyans analizi, **Mann Whitney – U testi

Tablo 5. Annelerin Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavi Yöntemleri Kullanım Durumlarına İlişkin Özellikleri İle TATKTÖ ve Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması (N=154) (Edirne, 2018)

Demografik Özellikler	n	Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutum Ort ± SS	Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği Ort ± SS
TAT Hakkında Yeterli Bilgisi Olma Durumu			
Var ^a	88	28,53±5,49	60,07±8,55
Yok ^b	66	28,81±6,63	56,59±7,24
Z		1,087	9,305
p		0,297	0,002 (b<a)
TAT Yöntemi Kullanma Durumu			
Hayır, kullanmadım	51	29,17±7,24	59,80±7,40
Bitkisel tedavi kullandım	61	27,96±5,68	57,88±8,32
Diğer	42	29,02±4,65	58,11±8,86
X ²		2,849	1,669
p		0,241	0,434

*Kruskal – Wallis varyans analizi, **Mann Whitney – U testi

**Birden fazla yanıt verilmiştir.

Tablo 6. Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutum Ölçeği (TATKTÖ) ve Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği Korelasyonu (N=154) (Edirne, 2018)

Ölçekler		
	Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği	
Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutum Ölçeği	r	,074
	p	,362

rs: Sberman Korelasyonu; p<0,05

TARTIŞMA

Araştırma kapsamına alınan annelerin %70,1'i doğumdan sonraki ilk emzirmeyi hemen gerçekleştirdiği bulunmuştur (Tablo 2). İnce ve ark. (2017)'nin annelerin emzirme öz yeterlilikleri ve emzirme başarılarını etkileyen özelliklerin değerlendirilmesi amacıyla yaptığı çalışmada annelerin %54,9'unun, Cömert (2011)'in doğum sonu dönemde emzirme öz yeterliliği ve ilişkili faktörlerin belirlenmesi üzerine yaptığı çalışmada annelerin %61,9'unun ilk bir saat içinde bebeğini emzirdiğini saptamıştır (17,25). TNSA 2018 verisine göre, iki yaş altı çocukların %71'i doğumdan sonraki ilk 1 saat içerisinde emzirilmiştir (9). WHO ve UNICEF, tüm bebeklerin yaşamın özellikle ilk saati içinde emzirmelerinin gerekliliğini vurgulamakta, su dahi olsa herhangi bir ek gıda olmadan ilk altı ay boyunca bebeğin ihtiyacına göre gece ve gündüz kesintisiz olarak sadece anne sütüyle beslenmesini önermektedir (26). Araştırma bulgusunun literatürle benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Araştırma kapsamına alınan annelerin %66,9'u emzirme hakkında bilgi aldığını, %61'i hemşire/ebeden bilgi aldığını belirtmiştir (Tablo 2). Bu sonuçlar, annelerin emzirme hakkında eğitim alma düzeylerinin ve hemşire/ebeden alınan eğitimin istenilen düzeyde olmadığını göstermektedir. Annelerin üçte birinin emzirme hakkında bilgisi olmaması ve yarısına yakınının bilgi almamasının annelerin emzirmeyi sürdürme ve devam ettirme davranışında etkisinin olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Uluslararası ve ulusal emzirme

programlarında, emzirmenin sürdürülmesi ve sürecinde hemşirelere önemli roller üstlenmektedir. Emzirme, sonradan kazanılan bir davranış olmakla birlikte olumlu emzirme tutumlarının oluşturulması için doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası dönemde emzirme eğitiminin verilmesi ve eğitimi veren sağlık personelin bilgi ve tutumu büyük önem arz etmektedir (27). Hemşireler, eğitici rolü ile annelerin emzirme davranışlarında olumlu etkiler yaratmakta, emzirmenin korunması, özendirilmesi ve desteklenmesi sürecinde verilen eğitim annelerin emzirme dönemini daha uyum içinde geçirmesini sağlamaktadır (28). Cömert (2011) yaptığı çalışmada annelerin %79,8'inin emzirme hakkında bilgi aldığını, %66,2'sinin hemşire/ebeden bilgi aldığını saptamıştır (25). İnce ve ark.'nın (2017)annelerin emzirme öz yeterlilikleri ve emzirme başarılarını etkileyen özelliklerin değerlendirilmesi amacıyla yaptığı çalışmada annelerin sadece %18,7'sinin emzirme danışmanlığı aldığı, bu annelerin %70,6'sının hemşire veya ebeden bilgi aldıkları belirtilmiştir (17). Araştırma kapsamına alınan annelerin %85,7'sinin bebeğine verdiği ilk gıdanın kolostrum olduğu ve %52,6'sının sadece anne sütü verdiği saptanmıştır (Tablo 2). Bu sonuçlar, annelerin kolostrumun ve anne sütünün önemi hakkında yeterli bilgisinin olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Uysal ve ark.'nın (2019) 0-12 aylık bebeği olan ebeveynlerle yaptığı çalışmada, ebeveynlerin %62,3'ü ilk ağız sütünü dışarı boşalttığını ifade etmiştir (29). Biltekin ve ark.'nın (2004) çalışmasında annelerin %50'sinin kolostrumu sağıp attıkları belirlenmiştir (30). Gölcük'ün (2014) çalışmasında, ilk ağız sütünü boşaltma oranı %14,4; Molu'nun (2011) çalışmasında %14,9 olarak bulunmuştur (31,32). Araştırma bulgusuyla benzer şekilde, Cömert (2011)'in yaptığı çalışmada annelerin %66,3'ünün bebeğine verdiği ilk gıdanın kolostrum, %53,6'sının sadece anne sütü olduğu belirtilmiştir (25). Annenin ilk sütü olan kolostrum protein, mineral ve vitaminlerden zengin bir içeriğe sahiptir. Bebeğin doğumdan sonra annenin ilk sütü olan kolostrumu alması immun sisteminin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.

Araştırmada yer alan annelerin Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutum Ölçeği toplam puan

ortalaması $28,66 \pm 5,99$ olup, annelerin tutumlarının olumlu olduğu bulunmuştur (Tablo 3). Öztürk ve arkadaşlarının (2016) kanser hastalarının TAT kullanım durumu ve TAT'a ilişkin tutumlarını incelediği çalışmada TATKTÖ puan ortalaması $29,61 \pm 4,85$, Atik ve Erdoğan (2014) Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin TATKTÖ puan ortalamasını $30,88 \pm 4,05$, Aktaş (2017), Hemşirelik öğrencilerinin TATKTÖ puan ortalamasını $31,38 \pm 4,40$ bulmuş olup tamamlayıcı ve alternatif tıbbı karşı tutumlarının olumlu olduğunu belirtmiştir (33-35). Erci (2007)'nin sağlıklı bireyler üzerinde yaptığı çalışmada TATKTÖ puan ortalaması $58,0 \pm 4,1$ olup sağlıklı bireylerin hasta bireylere göre TAT kullanımına karşı tutumlarının daha olumsuz olduğu belirtilmiştir (24).

Emzirme Öz-Yeterlilik ölçeği toplam puan ortalaması $58,58 \pm 8,17$ olarak hesaplanmıştır (Tablo 3). Ölçekten alınabilecek en yüksek puanın 70 olduğu düşünülürse, annelerin emzirme yeterliliğinin yüksek olduğu söylenebilir. Dennis (2003)'in çalışmasına göre emzirme öz-yeterlilik ölçeği puan ortalaması $55,88 \pm 8,46$, İnce ve ark. (2017)'nin annelerin emzirme öz yeterlilikleri ve emzirme başarılarını etkileyen özelliklerin değerlendirilmesi amacıyla yaptığı çalışmada anneler emzirme öz-yeterlilik ölçeğinden ortalama $57,16 \pm 6,92$, Tokat (2009)'in yaptığı araştırmaya göre annelerin emzirme öz-yeterlilik ölçeği puan ortalaması $60,09 \pm 8,2$ olarak bulunmuştur (10,17,18). Emzirme öz-yeterlilik ölçeği puan ortalamaları İnce ve ark. (2017)'nin araştırma bulgusuna paralel, Tokat (2009)'in çalışmalarından düşük, Dennis (2003)'in çalışmasına göre yüksek olarak bulunmuştur. Araştırma bulgusunun diğer araştırma bulgularına göre düşük bulunmasının sebebinin; araştırma yapılan grubun farklı bölgelerden seçilmiş olmasına bağlı olduğu düşünülmektedir. Annelerin emzirme ile ilgili bilgi alma durumu ile TATKTÖ toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiş, emzirme hakkında bilgi almayan annelerin puanının daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p < 0,05$) (Tablo 4). Bu sonuç, emzirme ile ilgili bilgi almayan annelerin tamamlayıcı tedavi kullanma konusunda daha olumsuz düşünceye sahip olduklarını göstermektedir. Gökdoğan'ın (2010) yaptığı çalışmada

emzirme ve anne sütünü arttırıcı uygulamalar hakkında eğitim aldığı belirten annelerin %37,5'i tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerinden bitkisel tedaviyi (bitkisel çay) kullanırken, eğitim almadığını belirten annelerin sadece %28'i bu yöntemi kullanmıştır (36). Bayram (2006) çalışmasında, emzirme ve anne sütü konusunda eğitim alan annelerin sayısının çok az olduğunu ve bunların da sadece %24,9'unun sağlık personelinin bilgi aldığı belirtmektedir (37). Emzirmenin sürekliliğinin sağlanması, anne sütünün etkinliğinin artması, erken tamamlayıcı gıdaya geçilmesinin önlenmesi için annelerin TAT yöntemlerinin farkında olmaları bilgi sahibi olmaları oldukça önemlidir. Böylelikle annelerin genellikle doğum sonu dönemde verilen yetersiz eğitim nedeniyle geleneksel uygulamalara yöneldikleri belirtilmektedir (38-40). Annelerin şu anda bebeğini emzirme durumu ile emzirme öz-yeterlilik ölçeğinden aldıkları toplam puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiş, bebeğine sadece anne sütü verenlerin puan ortalamalarından daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p < 0,05$) (Tablo 4). Bu sonuç, annelerin bebeklerine halen anne sütü vermelerinin emzirme konusunda kendilerini daha yeterli hissetmelerine neden olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Emzirme ile anne-bebe arasında sağlanan bağ, hem annenin psikolojik olarak annelik rolüne uyumunu sağlamakta, hem de bebekte güven duygusunun kazanılması açısından önem arz etmektedir. Araştırma bulgusu ile benzer şekilde; Cömert (2011)'in yaptığı çalışmada bebeğine sadece anne sütü veren annelerin emzirme öz-yeterlilik ölçeği puan ortalamaları, anne sütü ile birlikte su ve mama veren annelerin puan ortalamalarından daha yüksek olarak bulunmuştur (25). Dennis (2003)'in yaptığı araştırmaya göre, postpartum 4. haftada bebeğini sadece anne sütü ile besleyen annelerin emzirme öz-yeterlilik puan ortalamasının, anne sütü ile birlikte mama veren annelerin emzirme öz-yeterlilik puan ortalamasına göre daha yüksek olduğu saptanmıştır (10).

Annelerin anne sütü dışında ek gıda verilme nedeni ile TATKTÖ toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiş, sütünün yetmediğini ifade edenlerin puanlarının

en düşük olduğu saptanmıştır ($p<0,05$) (Tablo 4). Bu sonuç, sütünün yetmediğini düşünen annelerin tamamlayıcı bir yöntem kullanma konusunda da istekli olduklarını düşündürmüştür. Cantürk (2018)'ün yaptığı çalışmada anne sütü dışında başka gıda verme nedenlerine bakıldığında; ilk sırada sütün yetmemesi daha sonra bebeğin emmek istememesi nedeniyle tamamlayıcı gıdaya başvurulduğu saptanmıştır (41). Dai ve ark. (2003) Çin'de yaptıkları çalışmada, anne sütü yetersiz olarak algılayan annelerin emzirme öz-yeterlilik ölçeği puan ortalamalarının daha düşük olduğu ve annelerin emzirme seviyeleri düştüğü için tamamlayıcı gıdaya daha erken geçildiği bulunmuştur (42). Otsuka ve ark. (2008) annelerin öz-yeterlilik algısı yükseldikçe sütün yeterlilik algısının da olumlu yönde etkilendiğini saptamışlardır (43). Dennis (2002)'in yaptığı çalışmada annenin öz-yeterlilik algısının düşük olmasının sütün yetersiz olduğu algısı ile ilişkili olduğu saptanmıştır (44). Anne sütünün yetersizliğinin düşünülmesi durumunda; erken dönemde tamamlayıcı besinlere başlama, annede özgüven azlığı, kaygı, stres, yorgunluk, sık emzirmeme, biberon ve emzik kullanma, gece emzirmeme gibi sık rastlanan nedenlerin araştırılması önerilmektedir (45). Bu sonuçlar araştırma bulgusu ile paralellik göstermektedir.

Annelerin günlük emzirme sayısı ile emzirme öz-yeterlilik ölçeği toplam puanı- arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiş, bebeğini günde 10 kez ve üzeri emziren annelerin puanı daha yüksek olarak bulunmuştur ($p<0,05$) (Tablo 4). Bu sonuç, annenin bebeğini emzirme sayısı arttıkça kendini emzirme konusunda daha yeterli hissettiği şeklinde yorumlanmıştır. Annelerin bebeklerini emzirme sayısı arttıkça, sütünün fazla olduğu ve bebeğini besleme konusunda yeterli gördüğü söylenebilir.

Annelerden TAT hakkında yeterli bilgi sahibi olması ile EÖYÖ'nden aldıkları toplam puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiş, TAT hakkında yeterli bilgi sahibi olan annelerin emzirme öz-yeterlilik ölçeği puanı daha yüksek bulunmuştur ($p<0,05$). Bu sonuç, tamamlayıcı ve alternatif tedaviler hakkında bilgisi olan annelerin emzirme ile ilgili herhangi bir sorun yaşadıkları takdirde bu yöntemlere başvurabi-

lecekleri düşüncesiyle emzirme konusunda kendisini daha yeterli hissettiklerini düşündürmüştür. Tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerinin kullanımı son yıllarda artış göstermekle birlikte bu uygulamaların bilinçli yapılabilmesi bazı temel bilgi birikimini gerektirmektedir. Bu sebepten dolayı sağlık personelleri TAT yöntemleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmalı, TAT konusunda bilimsel gelişmeleri takip etmeli ve hastalarını TAT uygulamaları hakkında bilgilendirmeli ve rehberlik etmelidir.

Annelerin tamamlayıcı ve alternatif tıba karşı tutum ölçeği puan ortalaması ile emzirme öz-yeterlilik ölçeği puan ortalaması arasında ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$) (Tablo 6). Annelerin tamamlayıcı ve alternatif tıba ilişkin tutumlarının emzirme öz-yeterliliği üzerinde etkili olmadığı görülmüştür. Bu sonuçta, araştırma kapsamındaki annelerin üçte birinin (n:51) TAT kullanmamış olmasının etkili olmuş olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, ülkemizde genellikle sağlık personeli emzirme ve sütün artırılması konularında annelere bilgi vermemektedir. Ayrıca, doğum sonrası dönemde sütlerini artırmaya yönelik yaptıkları geleneksel uygulamalar bölgeler, şehirler ve aynı şehri paylaşan topluluklar arasında farklılıklar göstermektedir. Çalışmanın yapıldığı bölgenin sağlık hizmetine ulaşma açısından herhangi bir güçlük yaşamaması (Edirne merkezde olması), yarsına yakının üniversite ve üzeri mezunu anneler olması gibi nedenlerin sonuçta etkili olmuş olabileceği düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma sonucunda, annelerin emzirme öz yeterliliklerinin yüksek olduğu, tamamlayıcı ve alternatif tıba yönelik tutumlarının olumsuzya yakın olduğu (puanların artması olumsuz tutumu ifade ediyor) belirlenmiştir. Her 3 anneden birinin (%33,1) emzirme ile bilgi almamış olması düşündürücüdür. Annelerin emzirme ile ilgili bilgi sahibi olmasının ve anne sütü dışında tamamlayıcı gıda verme nedeninin TAT uygulamalarına yönelik tutumlarını etkilediği görülmüştür. Annelerin emzirme durumu ve sayısı ile TAT hakkında yeterli bilgisinin olma durumunun emzirme öz yeterliliği üzerinde etkisinin olduğu saptanmıştır.

Çalışma sonucunda aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

- Hemşireler doğum öncesi dönemden itibaren, annelerin öz-yeterlilik algısını güçlendirecek, eğitim programları hazırlamalı, eğitimler planlı, sistematik ve standartlar doğrultusunda yerine getirilmelidir.
- Özellikle anne- bebek ile yakın ilişkide bulunan hemşireler, tamamlayıcı ve alternatif tedaviye yönelik bilgilerini geliştirmeli, bu bilgisini uygulamaya yansıtılabilmeli, TAT yöntemlerini kullanma durumlarını sorgulamalı, yararları, olası yan etkileri konusunda birey, aile ve toplumu bilgilendirmede yeni bir rol üstlenmelidir.
- Farklı coğrafik bölgelerde, farklı sosyodemografik özelliklere sahip annelerle, daha büyük örneklem grupları ile benzer çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Özel GH. *Bebek Beslenmesi*. Ankara: Klasmat Matbaacılık; 2008: p.7-30.
2. Şahin BB, Özyurt BC. "Manisa'da Yarı-kentsel Bir Bölgede 0-24 Ay Çocuklarda Anne Sütü Alma Durumu Ve Beslenme Alışkanlıkları", *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 2017;15(3):164-175.
3. WHO Breastfeeding (2016). www.who.int/topics/breast-feeding/en. Erişim tarihi: 02 Haziran 2018.
4. Akyüz A, Kaya T, Şenel N. Annenin Emzirme Davranışının Ve Emzirmeyi Etkileyen Durumların Belirlenmesi, *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 2007;6(5): 331-335.
5. Özkan H, Üst ZD, Gündoğdu G, Çapık A, Şahin SA. "Erken Postpartum Dönemde Emzirme Ve Depresyon Arasındaki İlişki", *Şişli Etfal Hastanesi Tıp Bülteni*, 2014; 48(2): 125-32.
6. Bhandari N, Kabir AK, Salam MA. Main Streaming Nutrition in to Maternal and Child Health Programmes: Scaling up of Exclusive Breastfeeding, *Matern Child Nutr*; 2008;4 (Suppl) 1: 5-23.
7. Kondolot M, Yalçın S, Yurdakök K. "Sadece Anne Sütü Alım Durumuna Etki Eden Faktörler", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 2009;52(3):122-127.
8. [www://http.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2013/rapor/TNSA_2013_ana_rapor.pdf](http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2013/rapor/TNSA_2013_ana_rapor.pdf) Erişim tarihi: 02 Haziran 2018
9. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2018/rapor/TNSA2018_ana_Rapor.pdf (erişim tarihi: 22 Haziran 2020).

10. Dennis CL. "The Breastfeeding Self-Efficacy Scale: Psychometric Assessment Of The Short Form", *Journal of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing*, 2003;32(6): 734-744.
11. Blyth R, Creedy DK., Dennis CL. "Effect of Maternal Confidence on Breastfeeding Duration: An Application of Breastfeeding Self-Efficacy Theory", *Birth*, 2002;29(4):278-84.
12. Creedy D, Dennis CL, Blyth R, Moyle W, Pratt J, De Vries S. "Psychometric Characteristics of The Breastfeeding Self-Efficacy Scale: Data From an Australian Sample", *Research in Nursing & Health*, 2003;26 (2): 143-152.
13. Dennis CL. "Theoretical Underpinnings of Breast-Feeding Confidence: A Self- Efficacy Framework", *Journal of Human Lactation*, 1999;15:195-201.
14. Imura M, Misao H, Ushijima H. "The Psychological Effects Of Aromatherapy□Massage İn Healthy Postpartum Mothers" *Journal of Midwifery & Women's Health*,2006;51(2):21-27.
15. Bilgiç D, Dağlar G, Özkan SA, Kadioğlu M. "Postpartum Depresyonda Tamamlayıcı ve Alternatif Tedaviler", *KASHED*, 2015; 2(2):13-35.
16. Güngörmüş Z, Kıyak E. "Evaluation of the Knowledge, Attitude and Behaviors of Individuals Who Suffer From Pain Towards Complementary and Alternative Medicines", *Ağrı Dergisi*, 2012;24(3):123-129.
17. İnce T, Aktaş G, Aktepe N, Aydın A. "Annelerin Emzirme Öz-Yeterlilikleri ve Emzirme Başarılarını Etkileyen Özelliklerin Değerlendirilmesi", *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*, 2017;7(3):183-190.
18. Tokat MA, Okumuş H. "Emzirme Öz-Yeterlilik Algısını Güçlendirmeye Temelli Antenatal Eğitimin Emzirme Öz-Yeterlilik Algısına ve Emzirme Başarısına Etkisi", *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 2013;10(1):21-9.
19. Lawrence RA, Lawrence RM. "Breastfeeding: A guide For The Medical Profession" Elsevier Health Sciences, 2016.
20. Tunçel E, DüNDAR C, Pelken Y. "Ebelerin Anne Sütü ile İlgili Bilgi ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi" *Afyon Kocatepe Üniversitesi Tıp Dergisi*, 2005;6:43-48.
21. Eker A, Yurdagül, M. "Annelerin Bebek Beslenmesi ve Emzirmeye İlişkin Bilgi ve Uygulamaları" *STED (Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi)*, 2006;15 (9): 158-163.
22. Tokat MA, Okumuş H, Dennis CL. "Translation and Psychometric Assessment of the Breast-feeding Self-Efficacy Scale—Short Form Among Pregnant And Postnatal Women in Turkey", *Midwifery*, 2010;26(1):101-108.
23. Hyland ME, Lewith GT, Westoby C. "Developing a Me-

asure of Attitudes: the Holistic Complementary and Alternative Medicine Questionnaire., *Complement Ther Med*, 2003, 11(1):33-38

24. Erci B. "Attitudes Towards Holistic Complementary and Alternative Medicine: A Sample of Healthy People in Turkey", *Journal of Clinical Nursing*, 2007;16(4):761-768.

25. Cömert G. *Doğum Sonu Dönemde Emzirme Öz Yeterliliği ve İlişkili Faktörlerin Belirlenmesi (Tez)*. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi;2011.

26. World Health Organization (WHO), United Nations Children's Fund (UNICEF) *Tracking progress for breastfeeding policies and programmes: Global breastfeeding scorecard 2017*

27. Arça G, Işık HF. "Anne Sütü ve Emzirmeye İlişkin Ebe Ve Hemşirenin Rolü". *SBÜ Hemşirelik Dergisi*, 2019, (3): 221-228.

28. Üstüner F, Bodur S. "Bebeklerde Aylık İzlem ve Hemşire Tarafından Annenin Pekiştirici Emzirme Eğitimi ile İlk Altı Ay Yalnızca Anne Sütü Verme Arasındaki İlişki" *Genel Tıp Derg* 2009;19(1):25-32

29. Uysal G, Beydağ KD, Sönmez Düzkaya D. "0-12 Aylık Bebeği Olan Ebeveynlerin Bebek Bakıma İlişkin Geleneksel Uygulamaları", *ACU Sağlık Bil Derg*, 2019, 10(2):211-217.

30. Bıltekin Ö, Boran D, Denkli MD, Yalçınkaya S. "Naldöken Sağlık Bölgesinde 0-11 Aylık Bebeği Olan Annelerin Doğum Öncesi Dönem ve Bebek Bakımında Geleneksel Uygulamaları", *STED*, 2004; 13:166-8.

31. Gölcük Y. *0-12 Ay Çocuğu Olan Annelerin Bebek Bakımında Başvurdukları Geleneksel Uygulamalar. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Bitirme Projesi, Malatya; 2014.*

32. Molu B. *0-12 Aylık Bebeği Olan Annelerin Çocuk Bakımında Başvurdukları Geleneksel Uygulamalar, Kocatepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon; 2011.*

33. Öztürk R, Şatır DG, Sevil Ü. "Jinekolojik Kanserli Hastaların Tamamlayıcı Ve Alternatif Tedavi Kullanım Durumları Ve Tutumlarının İncelenmesi", *Gaziantep Medical Journal*, 2016;22(3):141-147.

34. Atik D, Erdoğan Z. "Levels of Attitude And Use Of Complementary And Alternative Medicine Methods Against

Protection From Cancer of the Students in The School of Health", Spatula DD, 2014;4(3):131-137.

35. Aktaş, B. "Hemşirelik Öğrencilerinin Bütüncül Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutumları", *JAREN/Hemşirelik Akademik Araştırma Dergisi*, 2017;3(2):55-59.

36. Gökdoğan M, Balkaya AN. "Anne Sütünü Arttırmaya Yönelik Bitkisel Çay Kullanımı ve Etkileyen Faktörler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2010;3(4): 187-194.

37. Bayram F. *Postpartum dönemdeki annelerin anne sütünün önemi hakkında bilgi düzeylerinin incelenmesi (Tez)*. Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; 2006.

38. Eğri G, Gölbaşı Z. "15-49 Yaş Grubu Evli Kadınların Doğum Sonu Dönemde Bebek Bakımına Yönelik Geleneksel Uygulamaları", *Türk Silahlı Kuvvetleri Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 2007;6(5):313-320.

39. Ergin F, Başar P, Karahasanoğlu B, Beşer E. "Güvenli Olmayan Doğumlar Ve Doğum Sonrası Evde Bakım Hizmetlerinin Değerlendirilmesi", *Türk Silahlı Kuvvetleri Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 2005;4(6):321-329.

40. Geçkil S, Şahin T, Ege E. "Traditional Postpartum Practices Of Women And Infants and the Factors Influencing Such Practices in South Eastern Turkey", *Midwifery*, 2009;25:62-71

41. Cantürk D. *Vajinal ve Sezaryen Doğum Yapan Annelerin Emzirme Öz-Yeterlilik Düzeyleri (Tez)*. Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi; 2018.

42. Dai X, Dennis CL. "Translation and Validation of the Breastfeeding Self-Efficacy Scale into Chinese", *Journal of Midwifery and Women's Health*, 2003;48(5):350-356.

43. Otsuka K, Dennis CD, Tatsuoka H, Jimba M. "The Relationship Between Breastfeeding Self-Efficacy And Perceived İnsufficient Milk Among Japanese Mothers", *Journal of Obstetric, Gynecologic and Neonatal Nursing*, 2008;37(5):546-55.

44. Dennis CL. "Breastfeeding Initiation and Duration: A 1990-2000 Literature Review", *Journal of Obstetric, Gynecologic and Neonatal Nursing*, 2002; 31:12-32.

45. Gür E. "Anne Sütü ile Beslenme", *Türk Ped Arş*, 2007;42:11-15.